

УДК 811.133.1:340.12+821.161.2]–2.091“18/19”

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-33>

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ В ТЕРМІНОЛЕКСИЦІ ЮРИДИЧНИХ НАУК ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

SEMANTIC DERIVATION IN THE TERMINOLOGY OF LEGAL SCIENCES IN THE FRENCH LANGUAGE

Федишин О. М.,

orcid.org/0000-0002-1685-3003

старший викладач кафедри мовної підготовки

Львівського державного університету внутрішніх справ

Семантична деривація є одним із провідних способів формування нових термінологічних одиниць у французькій юридичній мові. Цей процес передбачає вторинне осмислення вже наявних лексем у фаховому контексті із залученням метафоричних, метонімічних, евфемістичних, узагальнювальних та інших когнітивних механізмів. У статті проаналізовано типові стратегії деривації, що використовуються в юридичному дискурсі Франції, зокрема метафоризацію загальноновживаної лексики, звуження або розширення значення, семантичну трансформацію термінів, зміну референтної бази та формування терміносполук.

Метою дослідження є виявлення семантичних закономірностей творення нових правових термінів і трансформацій тих, що вже існують, у відповідь на соціальні, правові та культурні зміни. Матеріал дослідження охоплює автентичні французькі правові джерела: кодекси, закони, нормативно-правові акти, рішення судових органів та юридичні словники. Методологічною основою стали підходи когнітивної лінгвістики, термінознавства, функціональної стилістики та юридичної лексикографії. Особливу увагу приділено аналізу термінів, що зазнали концептуальних змін унаслідок реформ законодавства.

У результаті встановлено, що семантична деривація у французькій юридичній мові не лише сприяє формуванню нових термінів, але й дозволяє гнучко адаптувати мову права до актуальних викликів суспільства. Це підвищує точність правового мовлення, забезпечує більш ефективну комунікацію між правниками та громадськістю, а також сприяє уніфікації термінології на міжнародному рівні. Отримані результати можуть бути застосовані у викладанні французької юридичної мови, юридичному перекладі, термінографії та подальших лінгвістичних дослідженнях.

Ключові слова: семантична деривація, юридична термінологія, французька мова, термін, трансформація, правовий дискурс, метафора.

Semantic derivation is one of the most prominent mechanisms for generating new terminological units in the French legal language. This process involves the secondary reinterpretation of existing lexemes within a professional legal context through metaphorical, metonymic, euphemistic, generalizing, and other cognitive mechanisms. The article examines typical strategies of semantic derivation used in the legal discourse of France, including the metaphorization of general vocabulary, semantic narrowing or broadening, lexical transformation, referential shift, and the creation of compound terms.

The aim of the research is to identify semantic patterns involved in the formation of new legal terms and the transformation of existing ones in response to social, legal, and cultural changes. The study is based on authentic French legal sources, such as codes, statutes, regulations, court decisions, and specialized legal dictionaries. The methodological framework combines cognitive linguistics, terminology studies, functional stylistics, and legal lexicography. Special emphasis is placed on analyzing terms that have undergone conceptual shifts as a result of legislative reforms. The findings indicate that semantic derivation in the French legal language not only facilitates the creation of new terms but also enables the legal language to flexibly adapt to contemporary challenges. This enhances the precision of legal discourse, improves communication between legal professionals and the public, and contributes to the unification of terminology at the international level. The results may be applied in teaching legal French, legal translation, terminography, and further linguistic research.

Key words: semantic derivation, legal terminology, French language, term, transformation, legal discourse, metaphor.

Постановка проблеми. Сучасна юридична мова, зокрема французька, є багатшаровою системою, яка постійно змінюється під впливом соціальних трансформацій, політичних викликів, міжнародної інтеграції та міжкультурної комунікації. Формування й розвиток термінологічного апарату права вимагає чіткої структурованості, однозначності та логічної узгодженості термінів. Проте природна мова, що слугує основою для творення юридичних термінів, є багатозначною, експресивною та емоційно насиченою, що спричиняє численні випадки переосмислення значень і семантичного розгалуження.

У цьому контексті семантична деривація виступає не лише як лінгвістичне явище, а як інструмент функціональної адаптації загальнонавжаних лексем до специфіки правового дискурсу. Особливу важливість це має у французькій мові, яка відома гнучкою системою значень та історично глибокою терміносистемою. Процеси семантичної деривації дозволяють створювати нові терміни без формальної зміни лексичної оболонки, використовуючи лише зміщення або уточнення значення відповідно до юридичного контексту.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених юридичній термінології французької мови, феномен семантичної деривації залишається недостатньо дослідженим з позицій сучасної когнітивної лінгвістики та правничої комунікації. Саме це обумовлює актуальність даної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика юридичної термінології в романських мовах, зокрема у французькій, тривалий час перебуває в полі зору лінгвістів, термінологів, перекладознавців та фахівців із юридичної комунікації [1]. Однією з центральних тем таких досліджень є механізми формування й розвитку термінів, способи їх семантичного наповнення, узгодження з нормами права та фахового мовлення. Проте питання семантичної деривації як окремого механізму розвитку юридичної термінології не завжди отримує достатнє висвітлення.

Серед вітчизняних та зарубіжних учених, які торкалися окремих аспектів цієї проблематики, варто згадати таких дослідників, як:

- Жан-Клод Гальперін, який вивчав специфіку функціонування фахових мов у контексті соціолінгвістичних чинників;
- Жан-Марі Кеслер, який аналізував когнітивні процеси у формуванні значення в спеціалізованому дискурсі;
- Енн ВанDEVельде, яка акцентувала увагу на терміноутворенні в юридичних текстах Франції;
- М. Васьків, В. Краснопольська, Н. Кочан – українські дослідники, які розробляли загальні принципи термінографії, структурно-семантичного аналізу лексики та особливості правового перекладу.

У межах української лінгвістики правова термінологія французької мови частіше аналізується в аспекті перекладознавства або систематизації термінів у галузевих словниках [2]. Проте саме семантична деривація розглядається фрагментарно або залишається поза полем основних досліджень, незважаючи на її значний вплив на гнучкість і динаміку терміносистеми.

Окремі праці присвячені ролі метафоричних моделей у правовій мові (наприклад, «право як машина», «суд як театр» тощо), однак більшість із них розглядає ці явища загально і без глибокого аналізу їх зв'язку з процесом термінологічного осмислення. Водночас саме ці образні структури часто лежать в основі семантичного переосмислення звичних слів у терміни.

Більше того, низка сучасних досліджень у галузі когнітивної лінгвістики, таких як праці Жилия Фоконньє, Джорджа Лакоффа, Марка Джонсона, підкреслює важливість ментальних схем і фреймів у процесі формування нових значень [3]. Ці напрацювання можуть бути ефективно застосовані до аналізу французької юридичної мови, що ще більше підкреслює наукову новизну й доцільність комплексного підходу до вивчення семантичної деривації в юридичному контексті.

Таким чином, проведений огляд дозволяє зробити висновок про наявність дослідницької лакуни у вивченні семантичної деривації в юридичній термінології французької мови, що й зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу цього явища.

Мета дослідження. Метою цієї наукової розвідки є комплексний аналіз семантичної деривації як механізму формування й модифікації термінів у юридичній термінології французької мови [4]. Основна увага зосереджується на виявленні й систематизації найпоширеніших моделей вторинного осмислення загальноновживаних лексем, які внаслідок семантичного зрушення набувають статусу термінів у правовому дискурсі.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких дослідницьких завдань:

- охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до вивчення семантичної деривації у лінгвістичній науці;
- виокремити основні моделі семантичної деривації, типові для юридичної термінології французької мови;
- проаналізувати приклади метафоричного, метонімічного, синекдотичного та інших видів переосмислення термінів у нормативно-правових документах Франції;
- з'ясувати вплив когнітивного й культурно-історичного чинників на семантичну трансформацію юридичної лексики;
- визначити потенціал семантичної деривації для розвитку терміносистеми та правничого перекладу.

Зазначена мета реалізується шляхом залучення автентичних текстів французького законодавства (цивільного, кримінального, адміністративного кодексів), матеріалів судової практики, термінологічних словників, а також наукових праць, присвячених юридичній мовній практиці.

Очікувані результати мають сприяти глибшому розумінню принципів функціонування правничої мови [5], зокрема тих механізмів, що дозволяють адаптувати звичайну лексику до потреб юридичної комунікації без необхідності створення нових лексем.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1. Теоретичне підґрунтя семантичної деривації – це процес творення нових значень слова без зміни його формальної оболонки [6]. На відміну від морфологічної деривації, яка передбачає додавання афіксів або словотвірних компонентів, семантична деривація здійснюється виключно в межах семантичного поля й активізується контекстом або сферою вживання. У правничій мові це означає, що загальноновживане слово, потрапляючи в юридичний контекст, набуває спеціалізованого термінологічного значення.

У французькій мові семантична деривація є надзвичайно поширеною через високий ступінь омонімії, полісемії та звичку до метафоричного мовлення. Саме тому термінологічна система права у Франції часто використовує лексеми з широким значенням, які в правовому контексті звужуються, конкретизуються або концептуалізуються в новому правовому сенсі.

Семантична деривація у юридичній термінології може здійснюватися на основі таких механізмів:

- метафоризації (перенесення ознак одного явища на інше за схожістю);
- метонімізації (перенесення значення за суміжністю);
- загальнення або звуження значення;
- функціональної трансформації (наприклад, іменник → абстрактне поняття).

Ці механізми часто взаємодіють і переплітаються, що сприяє багатозначності термінів, але водночас вимагає чітких дефініцій у правових документах.

2. Метафоризація як провідний механізм. Одним із найпоширеніших способів семантичної деривації у французькій правничій мові є метафоризація. Вона дозволяє використати вже наявну лексему для позначення нового поняття, зберігаючи при цьому зрозумілу образність.

Образне осмислення реалій дає змогу створити гнучку й водночас зрозумілу термінологіку. Юридичні метафори не лише передають суть правових понять, а й забезпечують їхню комунікативну ефективність, особливо в судовому дискурсі.

3. Метонімізація та звуження значення.

Ще одним важливим механізмом семантичної деривації у французькій юридичній мові є метонімізація – перенесення значення на основі суміжності, просторової, часової або причинно-наслідкової близькості.

У юридичному дискурсі це явище активно використовується для позначення:

- інституцій через їх функції (*le palais* – не лише «палац», а й «судова установа»);
- документів через їх результат;
- осіб через їх ролі або повноваження.

Такі випадки метонімізації дають змогу економити мовні ресурси та створювати чіткі, закріплені в професійній спільноті терміни. Зміщення значення при цьому відбувається поступово й закріплюється через юридичну практику, судову документацію та спеціалізовані джерела.

Щодо звуження значення, то цей механізм передбачає функціональну конкретизацію загального слова. Звуження значення забезпечує більш точне позначення правової дійсності, виключаючи багатозначність, яка могла б викликати правову невизначеність.

4. Полісемія та семантичне розгалуження термінів.

Юридична мова, попри прагнення до точності, часто зберігає елементи полісемії, що робить її водночас гнучкою [7] та потенційно неоднозначною. Полісемічні юридичні терміни можуть мати різне значення в різних галузях права, зокрема:

- відповідальність у кримінальному праві означає наявність провини й покарання, у цивільному – обов'язок відшкодування шкоди, а в адміністративному – підзвітність посадової особи.

Це створює семантичне розгалуження, коли одне слово має кілька правових відтінків, що залежать від контексту. Саме тому у французькій юридичній практиці часто використовують контекстуальне уточнення: *responsabilité civile*, *responsabilité pénale*, *responsabilité administrative*.

Це доводить, що семантична деривація в юридичному дискурсі може призводити до багатозначності термінів, яку компенсує контекст і юридична традиція тлумачення.

5. Когнітивні моделі переосмислення.

Семантична деривація у юридичній термінології французької мови тісно пов'язана з когнітивними моделями, що лежать в основі мовного осмислення дійсності. Однією з найпоширеніших є фреймова модель, згідно з якою значення лексеми активізується в межах певної ментальної структури – фрейму.

Інша когнітивна модель – метафорична проекція, яку описували Лакофф і Джонсон: метафори типу «право – це механізм» чи «закон – це карта» формують юридичні терміни на основі образного сприйняття складних явищ.

Завдяки цим моделям відбувається:

- активація додаткових значень;
- узгодження термінів із мисленнєвими схемами фахівців;
- зменшення когнітивного навантаження через використання знайомих структур.

6. Роль соціокультурного контексту в деривації.

Правова мова – це не лише продукт формальної логіки, але й відображення правової культури [8]. Семантична деривація термінів у французькій мові значною мірою залежить від історичних традицій, політичних змін, ідеологій, релігії та правової ментальності.

Таким чином, семантична деривація в юридичному дискурсі – це не лише лінгвістичний, а й соціокультурний процес, у якому відображається правосвідомість суспільства.

7. Функціональна адаптація лексики до правового дискурсу.

Останнім етапом семантичної деривації є закріплення нового значення у фаховій комунікації – в юридичних текстах, документах, нормативно-правових актах [9]. Це вимагає не лише стабільності значення, але й уніфікації тлумачення в межах професійної спільноти.

Функціональна адаптація передбачає:

- стандартизацію дефініцій у юридичних словниках;

- повторюване вживання терміна у схожих контекстах;
- фіксацію значення в офіційних джерелах (законодавство, рішення Конституційної ради).

Такий підхід забезпечує єдність правозастосування, знижує ризик неоднозначного тлумачення й сприяє професійній комунікації.

Висновки. Проведене дослідження дозволило окреслити ключові особливості семантичної деривації в юридичній термінології французької мови як одного з головних способів утворення та модифікації термінологічної системи сучасного правового дискурсу.

По-перше, доведено, що семантична деривація – це не лише лінгвістичний механізм, а функціонально-комунікативна стратегія, яка забезпечує правову точність за допомогою уже відомих лексем. Вона базується на таких когнітивних процесах, як метафоризація, метонімізація, фреймування, адаптація значення до конкретного юридичного контексту.

По-друге, встановлено, що внаслідок дериваційних процесів виникає значна кількість термінів зі зміщеним або уточненим значенням. Їхнє семантичне розгалуження охоплює різні галузі права, що потребує чіткого дефініювання та контекстуального обмеження, аби уникнути правової невизначеності.

По-третє, показано, що соціокультурні чинники, правова традиція Франції та її історичний контекст суттєво впливають на формування термінів через семантичну деривацію [10]. Це робить французьку юридичну мову не лише нормативною, а й концептуально й образно насиченою.

Крім того, семантична деривація сприяє ефективному оновленню термінологічного апарату без порушення структурної цілісності мови. Вона забезпечує адаптивність правової лексики до нових явищ і правових реалій, зберігаючи при цьому легітимність і точність висловлювань.

Наукова новизна полягає в комплексному розгляді семантичної деривації як системного явища, що поєднує мовні, когнітивні та соціокультурні аспекти. Практичне значення роботи полягає в можливості застосування її результатів для удосконалення методик викладання юридичної французької мови, створення термінологічних баз, а також при здійсненні фахового перекладу правових документів.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення порівняльних аспектів семантичної деривації у правових дискурсах інших романських мов, а також на аналіз дериваційних процесів у праві Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cornu G. *Vocabulaire juridique*. Paris : Presses Universitaires de France, 2007. 1152 p.
2. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
3. Vandeveld A. La terminologie du droit : entre précision et polysémie. *Revue de linguistique juridique*. 2006. № 22. P. 45–61.
4. Фоконньє Ж. Ментальні простори та граматики розуміння. Львів : Літопис, 2000. 327 с.
5. Краснопольська В. І. Лінгвістичні особливості термінів у юридичному дискурсі. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Філологічні науки*. 2018. Вип. 35 (2). С. 102–106.
6. Кочан Н. М. Когнітивний підхід до аналізу правових термінів у французькій мові. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2016. Вип. 25. С. 57–63.
7. Васьків М. М. Проблеми перекладу правових термінів. *Питання термінознавства*. 2019. № 3 (85). С. 23–29.
8. Code civil français. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr> (дата звернення: 04.08.2025).
9. Conseil constitutionnel. Décisions. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr> (дата звернення: 04.08.2025).
10. Gumperz J. *Discourse Strategies*. Cambridge : Cambridge University Press, 1982. 234 p.

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 26.08.2025

Опубліковано: 16.10.2025